

Autorės pratarmė knygai „Europos šaknys ir mes, lietuviai“

Vienas žmogus to aprėpti negali

Viskas prasidėjo Venesueloje, atsitiktinai. Mišrioje šeimoje su vaikais visada kalbėjau lietuviškai. „Mama, kodėl kai tėtis tau kalba ispaniškai, tu supranti, o kai aš taip kalbu, tu sakai, kad nesupranti?“ Aiškindavau, kad kiekviena mama turi su savo vaikais kalbėtis savo gimtąja kalba. Jų buvo penki berniukai – Luisas, Jonas, Šarūnas, Rimas ir Saulius. Ispanų ir lietuvių kalbų sandarą namuose vaikai išsprendė sujungdami panašumus, kas dažnai mane prajuokindavo, kol pastebėjau, kad kai kurių panašumų nebuvo galima paaiškinti bendrais indoeuropiečių kalbų duomenimis.

Galutinai sutrikau, kai vienas vaikų paklausė, kur padėjau tėvo „mušėtę“, ispaniškai *machete*, tai ilgas platokas peilis, keliui prasikirsti tankumynuose. Iš tiesų *machete* yra kirsti, mušti skirtas įrankis, o priesaga ir galūnė *-ete* nėra ispaniška, skamba lietuviškai. Žodis yra senas, išsilaikė Pietų Amerikoje, kur tankumynų netrūksta. Ispanijoje jo jau nebevartoja.

Pradėjau surašinėti tokius vaikų „radinius“. Vėliau iš susidariusio sąrašo galėjau sudaryti keletą pastovių taisyklių, kurios yra mano knygos „Goths and Balts“ skyriuje „Transplanting a language“ – „Persodinant kalbą“ (p. 49–51).

Kreipiausi į artimą šeimos draugą, tuomet neseniai iš Europos į Šiaurės Ameriką persikėlusį Česlovą Gedgaudą, klausdama, ar jis rado panašių į mano radinius pavyzdžių. Užsimezgė susirašinėjimas paštu. Gedgaudas ruošė savo knygą „Mūsų praeities beieškant“ ir, jo įsitikinimu, Ispanijos valstybę sukūre vizigotai buvo baltai.

Turėjau patogų priėjimą Karakase į savotišką biblioteką „La Biblioteca Arcaya“, tik keliasdešimtį metrų nuo mano mamos namų. Bibliotekos savininkas – advokatas, politikas, intelektualas, buvęs ministras – mirdamas paliko savo įpėdiniams turtingą retų knygų rinkinį. Smagi ir jauki man buvo ta biblioteka, įrengta dideliame name, su raudonmedžio lubomis ir tokio pat medžio spintomis, pilnomis senų knygų. Prie įėjimo veik visus metus žydėjo kvapnių tropiko jazminų krūmai, kurių malonus kvapas skverbėsi į bibliotekos salę. To jau nieko nebėra. Knygas įpėdiniai dovanojo Nacionalinei bibliotekai, viskas buvo klasifikuota ir išvežta. Tarp tų knygų ten buvau užtikusi seną, berods XIX a. lietuvišką Šventąjį Raštą. Kažin ar jį pasiliko, o gal išmetė, nesuprasdami, kas tai yra.

Grižtu į 1960-uosius. Nuveždavau vaikus pas mamą, o pati nubėgdavau į tą Arkayos biblioteką, kurią tuomet tvarkė mirusio savininko duktė, prityrusi bibliotekininkė. Ji man atidėdavo tai, kas, jos manymu, galėjo mane dominti. Kai kurios knygos buvo bibliografinės retenybės, pvz., Pirėnų kalnuose rasti antkapių įrašai, kur pirmą kartą nustebusi skaičiau V–VI amžiuose paliktus įrašus: sembus, sembedonis, neuresenius ir t. t.

Bibliotekoje buvo 1906 metų laidos kalbininko Ramono Menendeso Pidalio pateiktas karaliaus Alfonso X Išmintingojo pirmosios Ispanijos istorijos pilnas tekstas originalia XIII amžiaus kalba, kai pirmą kartą buvo atsisakyta lotyniškų rašmenų ir buvo bandoma rašyti tuometine ispanų kalba. Kronikoje buvo įtraukta ir Ispaniją V a. užkariavusių gudų tautos istorija. Mane sukrėtė tikslus Aismarių aprašymas nurodant *godų* kilmės vietą. Apie skandinavišką kilmę kronikoje nebuvo nė žodžio.

Alfonso X gudų istorijos skyriai, nors žinojau, kad jis rėmėsi ankstyvesniais Jordano (VI a.), vyskupo Chimeneso de Rados (XII–XIII a.) ir Toledo konsiliumų tektais, buvo tuo įdomūs, kad juose pirmą kartą ši istorija buvo parašyta ne lotyniškai, o ankstyvąją ispanų kalba, kuri jau tuomet man kaskart labiau atrodė baltų tarimo iškraipyta lotynų kalba. Ypač domino vardų rašyba, skirtinga nuo lotyniškų tekstų rašybos, nemažiau įdomūs buvo paties karaliaus papildymai, iš kurių galima buvo spręsti, kad autorius (ar karališko dvaro autoriai) ne tik tai žinojo, apie ką kalba, bet ir gerai nusimanė Rytų Europos geografijoje, kas anais laikais Vakaruose buvo neįprasta.

Kronikoje buvo aprašyta iš Pabaltijo kilusios gudų tautos istorija, prasidėjusi pusantro tūkstančio metų prieš Kristų.

Gauti senesnių autorių raštus originalia kalba tuomet nebuvo lengva. Ne taip, kaip dabar, kai užtenka susirasti internete ir paspausti „print“. 1971 metais vien kronikos *xeroxus* apmokėti atrodė didelė išlaida, kurią, su vyru pasitarusi, visgi padariau ir laiminga parsinešiau namo kronikos puslapių faksimiles. Kai vėliau dariau kronikos vertimą, sunkiausia iš pradžių buvo suprasti, kad kalbama apie milžinišką valstybę, jos istoriją ir kultūrą. Daug kas buvo neaišku, verčiant vis tekdavo iš naujo tikrinti abejones Istorijos akademijos rūmuose Karakaso centre, kur radau daug geros valios ir galėjau naudoti viduramžių kalbos skyriaus suteikiamas galimybes gilinti žinias.

1972 metais Česlovas Gedgaudas išleido savo knygą „Mūsų praeities beiėškant“. Kaip ir daug ankstyvesnė Amerikoje išleista Račkaus knyga „Gudoniai“, ar Basanavičiaus „Lietuviszkai-trakiszkos studijos“, taip ir Gedgaudo knyga buvo prikrauta padrikų argumentų apie tolimą baltų praeitį, kiekvienas teigimas buvo lyg be tvarkos surinktos skeveldros. Pakeli, žiūri, matai, bet nežinai, kam jos priklauso, nei iš kur jos atsirado, ir gal net yra ne savo, o kaimynų namo liekana.

Perskaičiusi karaliaus Alfonso X kroniką, turėjau rankose kadaise stovėjusio pastato pilną brėžinį ir galėjau kiekvienam nukritusiam gabalui rasti jo buvusią vietą. Tačiau man buvo aišku, kad aprėpti trijų su puse tūkstančio metų istorinių įvykių eigą ir, be to, dar remtis kalbotyra, yra plati multidisciplininė užduotis, kurios vienas žmogus atlikti negali.

1975 m. nuvažiavau į Kaliforniją, į Santa Moniką, pas gimines, bet drauge ir tam, kad plačiau pasikalbėčiau su Gedgaudu ir su ten gyvenančia pasaulinio garso archeologe Marija Gimbutiene. Važiavau apsikrovusi ispaniška medžiaga, pasiruošusi viską atiduoti, bet, atvykusi į

Kaliforniją, radau mano pašnekovus pasinėrusius į neseniai Gimbutienės paskelbtą Senosios Europos atradimą.

Pas Gedgaudą tuomet lankėsi specialiai atvykęs vienas – rodos škotas – hieroglifų specialistas. Tikslas buvo bendrom jėgom, su lietuvių kalba, išskaityti Senosios Europos įrašus. Man rūpėjo paduoti kroniką, bet Gedgaudas nemokėjo ispanų kalbos, o viduramžių ispanų kalba jam buvo dar svetimesnė.

Su Marija Gimbutiene praleidau dalį laiko jos kabinete Kalifornijos universitete, kur jai buvo suteiktos nuostabiai patogios darbo sąlygos. Ji buvo įsigilinsi į Senosios Europos temą. Buvo aišku, kad su Gedgaudu arba mažai, arba visai nebendravo, nors abu gyveno Santa Monikoje. Gimbutienė žinojo apie atvažavusį specialistą ir manęs klausinėjo, ar jis ką nors pas Gedgaudą padarė. Tačiau nei tada jiems nepavyko, nei iki šiol Senosios Europos ženklai, kurie akivaizdžiai yra raštas, tebėra neiššifruoti.

Kalbėjomės daugiausiai apie jos radinius, radinių datavimą, klasifikaciją. Plačiau sužinojusi apie kroniką, Gimbutienė patarė kreipti dėmesį į prūsų kalbą ir į vakarinių baltų duomenis. Supažindino mane su kalbotyros srityje tezę rašiusiu studentu Jules Levinu, kuris tuo metu tyrė Elbingo žodynėlį ir ten ieškojo slavizmų.

Į Karakasą grįžau nusivylusi.

Beliko versti kroniką į lietuvių kalbą ir tikėtis, kad ją paskelbus, patys lietuviai supras jos svarbą, perims tolesnį darbą ir šis dalykas jau bus nebe mano reikalas.

Ieškojau gairių istorikų ir kalbininkų ankstyvesniuose darbuose. Venesuelos nacionalinė biblioteka, senojo universiteto didžiosios salės šoninės sienos tuomet dar buvo pristatytos šimtmečio pradžioje buvusio nacionalsocializmo dvasia rašytų knygų. Tiek absurdu, surašytų knygose, dažnai verstose iš vokiečių kalbos, dar niekada nebuvau mačiusi. Iki Antrojo pasaulinio karo gotų tema buvo plačiai gvildenta ir visuotinai paženklinta pangermanizmo dvasia. Po karo susidomėjimas gotais dingo. Šiandien galiu teigti, kad apie gotus – ar ispaniškai *godos* – vėl pradėta kalbėti gal tik maždaug nuo 1980 metų.

Anais septintojo dešimtmečio laikais, neturėjau kuo pasiremti. Vienintelis būdas įrodyti ar paneigti kronikos patikimumą vertė ieškoti baltų kalbų palikimo ženklų kraštuose, kuriuose kadaise gudai kronikoje nurodytais laikotarpiais pastoviai ar laikinai buvo apsigyvenę. Tačiau čia vėl, dokumentacijos atžvilgiu, radau pangermaniškai nusiteikusį K. Būgą ir apsižiūrėjau, kad Lietuvoje, kartą pakalbėjus apie Suvalkų trikampį ir Baltgudijos lietuvių kalbos salas, tuo viskas pasibaigdavo.

Tikrinti kroniką buvo lyg graibstyti tamsoje. Kur beapsisuksi, atsimuši arba į absurdus, arba į tuštumą. Prancūzijoje įgytas racionalaus kritiško vertinimo įprotis man kliudė akiai priimti tai, kas man atrodė grynų nesąmonės, bet tai buvo viskas, ką galėjau surasti.

Verčiant kroniką, aiškėjo baltų kalbų įtakos bangavimas visur, kur baltų buvo praeita, jų ūkinės kultūros nešimas, dvasinės kultūros didžiulis palikimas, regimas sanskrite ir išlikęs baltų tautosakoje. Galvojau, kad turi būti koks nors būdas tą kalbinį–kultūrinį klodą atskirti, surūšiuoti ir skaičiais išmatuoti kas, kiek, kur buvo nunešta ir užsiliko.

Septintajame dešimtmetyje pirmus žingsnius žengė kompiuteriai, kurie dar buvo spintos didumo ir privatiems asmenims neprieinami, bet jau buvo atsiradusi bent teorinė galimybė naudotis kompiuteriu. Kilo viltis ateityje atpažinti ir apskaičiuoti atrinktus kalbos bruožus įvairiausiose kalbose ir procentiškai palyginti jų dažnumą kiekvienoj kalboj. Man atrodė, kad, kartą išvedus tokius procentinius skaičius, gali atsirasti galimybė jais patvirtinti ar paneigti kronikoje aprašytas gudų tautos migracijas.

Bandžiau tokį kelią atverti ir parašiau pirmą savo knygą „Baltų kalbų bruožai Iberų pusiasalyje“. Gaila, kad, praėjus dvidešimčiai metų, ši knyga dabar yra beveik bevertė, nes daug kas tada mano pačios buvo nesuprasta. Teko parašyti kitas knygas, kurios yra paminėtos (ar pateiktos) šiame leidinyje.

Kai vyresnieji sūnūs baigė gimnaziją, o jaunesnieji jau buvo paskutinėse gimnazijos klasėse, Venesueloje krito pinigų vertė, ekonominė padėtis pablogėjo ir nutariau grįžti į aktyvų profesinį gyvenimą. Pradėjau dirbti Venesuelos žurnale „Zeta“ (šiuo metu didžiausio tiražo politinis, ekonominis ir kultūrinis savaitinis žurnalas) – nuo 1983 metų kaip redaktoriaus pavaduotoja, o nuo 1985 metų iki šiolei, kaip vyriausioji redaktorė.

Nors redakcijos darbas reikalavo daug laiko, kronikos tyrimo neapleidau. Kiekvieną jos skyrių ištačiau į atitinkamos vietovės ir laikotarpio rėmus ir metodiškai, skyrius po skyriaus, bandžiau suprasti politines, karines, socialines to laiko, tos vietos aplinkybes. Kiekviena istorinė kronikos dalis pareikalavo apytikriai vienerių metų gilinimosi. Jei kronika būtų kalbėjusi, pavyzdžiui, apie Prancūzijos istoriją, kurioje jaučiausi kaip namie, būtų buvę lengva, ar jei būtų kalbama apie vieną kurį nors tiksliai apibrėžtą laikotarpį, irgi būtų buvę palyginti lengviau, bet čia buvo kalbama apie daugelį kraštų ir kelių tūkstančių metų raidą. Neskubėjau, suplanavau darbą dešimčiai metų.

Kai man sukako 80 metų – tai buvo 2009-aisiais – populiarus Venesuelos TV kanalas „Globovisión“ paskyrė trijų valandų programą pasikalbėti su manim. Tai buvo dar vienas iš daugelio žvilgsnių į asmenį, kuris visur ir visada prisistato visų pirma kaip lietuvė. Venesueloje esu gana populiari, esu gavusi aukščiausius krašto ordinus, ir nors esu dabartinės valdžios opozicijoje, žmonėms esu jų teisių gynėja. Rodos, Venesuelai mano jau viskas yra atlikta. O Lietuvai, ar atlikta?

Žinau, kad amžius veja. Tikiuosi suspėti apie gudus susirinkusių žinių išvadas surašyti ir šį kartą gal bus įmanoma, rastus duomenis įduoti kitiems.

Žvelgdama į nueitą kelią, kurį teko praskinti, atverti, išminti drauge su tais, kurie manim pasitikėjo, matau, kad buvau padariusi daug klaidų, dalis jų yra ištaisyta, bet ateityje gal pasirodys užsilikusių nepastebėtų klaidų, ir tikiuosi bus kam jas taisyti. Tačiau tai, kas yra svarbiausia, turbūt jau bus atlikta, o tai nėra vienas kuris karas, įvykis ar žygis ir jo atpasakojimas. Tai yra nepertraukiama vientisa seniausios Europos valstybės istorija, kurios tūkstantmetę eigą dabar bus galima racionaliai tirti, remiantis konkrečiais duomenimis, pagrįstu bendru vaizdu.

Ši knyga susideda iš dviejų dalių – dar ne iki galo užbaigtos naujausios mano studijos „Europos šaknys“ pirmųjų 6 skyrių ir 2007 m. Lietuvoje išleistos, bet platesnio skaitytojų rato nepasiekusios knygos „Didžiosios apgavystės“ antrosios laidos, publikuojamos čia tam, kad skaitytojui susidarytų geresnis visumos vaizdas, aiškesnė baltų ir lietuvių įtaka Senosios Europos formavimosi procese.

Turiu susidariusi teberašomos knygos „Europos šaknys“ 12-os skyrių planą, bet rašant kartais tenka tą patį skyrių, per daug ištįsusį, dalinti į dvi dalis, tad šiuo metu studiją dar teesu vos įpusėjusi. Rašau ispaniškai, nes nuo pat pradžios knyga buvo skirta Ispanijai ir jos publikai, su vertimu į prancūzų kalbą. Darbas eina lėtai, gali užtrukti dar porą metų, nes vienas knygos tikslų yra tvarkingai dokumentuoti per daugelį metų surinktą medžiagą, kurios yra labai daug ir kurią reikia atrinkti laikantis kiekvieno skyriaus rėmų. Šiuo metu dar rašomas septintas skyrius jau bus skirtas viduramžių dokumentams apie germanų veržimąsi iš šiaurės Vokietijos į gudų žemes ir jų išvaramą iš savo žemių.

Tolimesniuose „Europos šaknų“ skyriuose bandysiu atnarplioti ir įstatyti į tam tikrus istorinius rėmus aiškesnį vaizdą, kur buvo germanai, o kur buvo gudai – tradiciniai germanų priešai per visą laikotarpį tarp III ir VI amžių. Taip pat numatau išdėstyti kur ir kokios baltų gentys apsigyveno Ispanijoje ir baigti knygą sąrašu fonetinių kitimų, atsiradusių dėl baltų tarties įtakos tuomet Ispanijoje vartotai lotynų kalbai, nes ta pakitusi lotynų kalba ir yra senoji Kastilijos kalba, iš kurios išsirutuliojo dabartinė ispanų kalba. Tuo, nurodydama kiek gudų įtakos tebėra dabartinėje Ispanijoje, tikiuos knygą ir užbaigti.

Tačiau darbas eina lėtai, nes medžiagos yra labai daug – čia tikrai tinka posakis, kad kuo toliau į mišką, to daugiau medžių. Vienas žmogus to aprėpti negali ir negalės, todėl belieka tikėtis, kad prie šio labai svarbaus Lietuvai ir Europai darbo dirbs gal net keli kolektyvai istorijos ir kalbotyros srityse.